

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук,
професора Леміш Наталії Євгенівни
про дисертацію *Комарницької Тамари Костянтинівни*
«Мова масової культури в Японії: сутність і тенденції розвитку»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
зі спеціальності 10.02.13 – Мови народів Азії, Африки,
аборигенних народів Америки та Австралії. – Київ, 2026. – 638 с.

Сучасний світ характеризується стрімким розвитком глобалізаційних процесів, цифрових технологій та трансформацією комунікативного простору, через що вивчення мови масової культури набуває особливої уваги. Це пов'язано з тим, що сьогодні масова культура вже перестала бути виключно сферою розваг і перетворилася на один із ключових механізмів формування суспільних цінностей, моделей поведінки, культурних стереотипів і мовних практик. Саме через продукти масової культури (кіно, серіали, соціальні мережі, відеоігри, популярну музику, рекламу та цифровий контент) відбувається поширення нових лексичних одиниць, сленгізмів, певних мовних конструкцій та комунікативних моделей, які швидко інтегруються у повсякденне мовлення різних соціальних груп. Актуальність такої проблематики підсилюється активним впливом масмедійного дискурсу на процеси концептуалізації дійсності, формування мовної картини світу та колективної ідентичності, адже в умовах розвитку цифрового суспільства медіапростір фактично став основним середовищем мовної взаємодії. Водночас мова масової культури є динамічним явищем, що відображає соціальні зміни, міжкультурні контакти та транснаціональні процеси культурного обміну. Все це зумовлює необхідність у дослідженнях функціонування мовних одиниць у медійному середовищі, оскільки саме там відбувається інтенсивне оновлення словникового складу мов. Значний вплив на мовні процеси здійснюють соціальні мережі, інтернет-комунікація та молодіжні субкультури, які продукують нові форми вербалізації досвіду та соціальної взаємодії. Масова культура також сприяє поширенню іншомовних запозичень, мемів, прецедентних феноменів і культурних кодів, що потребують комплексного

лінгвістичного аналізу. До того ж, вивчення мови масової культури має не лише теоретичне, а й практичне значення. Результати таких досліджень можуть бути використані у сфері міжкультурної комунікації, перекладознавства, медіалінгвістики, соціолінгвістики, викладання іноземних мов та культурології. У зв'язку з цим дослідження мови масової культури є одним із не лише актуальних, але й перспективних напрямів сучасних гуманітарних студій.

Масова культура Японії завжди привертала окрему увагу дослідників (через різку специфіку менталітету: максимальне уникання відкритих конфліктів, високий рівень самоконтролю, підтримання гармонії в групі за рахунок особистої вигоди, переважання непрямой комунікації та ін.), а у XXI-му столітті вона ще стала й глобальним культурним феноменом (завдяки кавай). Аніме, манга, японська популярна музика (J-pop), відеоігри та цифрові медіа активно поширюються далеко за межами країни та формують міжнародні спільноти прихильників японської культури. Через ці культурні продукти відбувається популяризація японської мови, її лексики, мовленнєвих моделей і соціокультурних кодів (напр., дослідження американського когнітивіста і теоретика коміксів Ніла Кона / Neil Cohn). Численні розвідки демонструють, що знайомство з японською популярною культурою часто стає основним мотиватором для вивчення японської мови серед студентів різних країн світу (напр., дослідження американського вченого Джона Альвана Гейла / John Alvan Gale).

Однак, сам феномен мови масової культури в Японії, його сутність і тенденції розвитку дотепер не набули комплексного опису, що й робить дисертаційну працю Комарницької Тамари Костянтинівни своєчасною та *актуальною*.

Очевидною є *наукова новизна* дисертаційної роботи Тамари Костянтинівни Комарницької (сс. 9–10 автореферата; сс. 38–40 дисертації), що полягає, насамперед, у пропонуванні авторського міжпарадигмального підходу до комплексного дослідження досі не вивченого в лінгвістиці феномена мови масової культури. Здобувачкою *вперше* обґрунтовано «виокремлення мови

масової культури як системи, що відрізняється від літературної мови на всіх мовних рівнях, має свої тенденції та специфічні функції і впливає на рівень культури мови своїх реципієнтів»; запропоновано «комплексний підхід для системного описання мови масової культури Японії, що залучає здобутки суміжних гуманітарних дисциплін і польові дослідження: визначення мови масової культури та з'ясування її меж було здійснено в контексті проблеми визначення сутності й обсягу масової культури як такої; мову масової культури розглянуто у двох зрізах – із погляду розуміння її як мовної репрезентації єдності масово-культурних жанрів та з точки зору її трактування як альтернативної системи, що реалізується на фонетичному, лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях; прагматичний, психолінгвістичний та функційний аспекти мови масової культури Японії були унаочнені завдяки опитуванню серед японських мовців у формі анкетування з подальшою обробкою отриманих квантитативних даних»; розроблено «нову для лінгвістики концепцію мови масової культури, що допоможе подивитися під новим кутом зору на синхронні процеси, які відбуваються з мовою, та спрогнозувати тенденції в мовному узусі з можливим подальшим впливом на літературний стандарт» (с. 6 автореферата; с. 38 дисертації).

Коректне визначення *об'єкта, предмета* дослідження, логічне формулювання *завдань* (10) зумовили успішне досягнення авторкою поставленої *мети* – «комплексний опис феномена мови масової культури Японії у системно-структурному аспекті з визначенням особливостей його реалізації у кожному масово-культурному жанрі та на кожному мовному рівні» (с. 2 автореферата; с. 33 дисертації).

За структурою робота складається з анотацій двома мовами, списку публікацій авторки за темою дисертаційного дослідження, вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (618 позицій, у т.ч. 308 іноземним мовами) та 4 додатків на 291 сторінці (зокрема Додаток В – з ілюстративним матеріалом із 124

прикладами, Додаток Г – з діаграмами і результатами квантитативного дослідження та анкетування).

У *вступі* розкрито сутність досліджуваної проблеми, обґрунтовано обрання теми дисертації, докладно з'ясовано її актуальність, наукову новизну, сформульовано мету й завдання, визначено методологічні підходи та методи, об'єкт і предмет вивчення, його теоретичне та практичне значення, наведено результати апробації.

У *розділі 1 «Проблема визначення сутності й рамок мови масової культури»* (сс. 47–97) здобувачкою ретельно опрацьовано, обґрунтовано і детально викладено власні міркування щодо суміжності/ перетинання/ ототожнення термінологічних сполук 'мова масової культури', 'мова популярної культури' та 'мова поп-культури' у європейській, американській та японській (як частині далекосхідної) наукових школах, на основі чого запропоновано під мовою масової культури розуміти таку мову, «що обслуговує жанри масової культури, які мають лінгвальне оформлення, що спирається на літературну мову, однак відрізняється від неї на фонетичному, лексичному, морфологічному і синтаксичному рівні, вбираючи у себе характеристики, притаманні просторіччю, сленгу, територіальним діалектам та макаронічному мовленню, а також характеризується односпрямованістю, за якої реципієнт виступає пасивним споживачем і не здатен вступати в діалог із мовцем» (с. 17 автореферата, с. 96 дисертації). Авторка критично розглянула й надала вичерпні дані щодо проблеми класифікації жанрів японської масової культури та обґрунтувала межі мови масової культури з огляду на класифікацію таких жанрів, попередньо проаналізувавши підходи української, західноєвропейської та американської науки до їх визначення. Як результат, Комарницькій Т.К. вдалося окреслити достатнє (максимально широке) коло жанрів японської масової культури, яке стало джерелом репрезентативного мовного матеріалу рецензованого лінгвістичного дослідження (с. 84 дисертації).

Окремо акцентую на позиції здобувачки не включати мову інтернету до розгляду в роботі, яку підтримую, оскільки, як слушно зазначає п. Тамара, інтернет не є жанром, а радше медіатором, носієм інформації (с. 84 дисертації) з різних жанрів.

Захоплює обізнаність дисертантки із сучасним культурним явищем Японії «кавай», що характеризує мову масової культури Японії, а також його виходом за рамки суто масово-культурної сфери, що проілюстровано на сс. 89–90 наукової праці. Цікавість викликають результати асоціативного експерименту Маріє Айдзави стосовно «кавай», наведені здобувачкою на підтвердження семантики цього феномена (с. 91 роботи). Надалі Комарницька Т.К., базуючись на «кавайності» сучасної популярної культури виділяє «милі» форми для аналізу на всіх мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному (сс. 93–94).

Розділ 2 роботи «Специфіка мови різних жанрів японської масової культури» (сс. 98–191) визначає особливості мови японських модних гламурних журналів, мови японських популярних пісень, мови манги як однієї з форм мови масової культури Японії, мови японської реклами як масово-культурного феномена, мови аніме, художніх фільмів і серіалів як візуальних жанрів японської масової культури, мови розважальних телешоу в контексті примітивізації мови масової культури.

У цьому розділі, як і першому, імпонує намагання дисертантки охопити всі можливі підходи до визначення й відокремлення всіх суміжних термінів на позначення того чи того жанру японської масової культури. Так, наприклад, на сс. 98–100 це *гламурні, глянцеві та модні журнали*, на сс. 110–111 – *популярна музика, поп-музика, масова музика* тощо.

П. Комарницька переконливо доводить, що популярні пісні здатні сприяти примітивізації мови і розхитуванню мовних норм (що яскраво демонструють наведені приклади), і з цим загалом можна погодитись. Однак до будь-якого правила існують винятки, що час від часу можна помітити на

Євробаченні – не всі конкурсні пісні позбавлені глибокого сенсу та містять фонетичні, морфологічні, лексичні та синтаксичні відхилення.

Підтримую визначення здобувачкою сутності манги як «концентрований згусток» масової культури Японії та, відповідно, наявність у мові цього жанру численних девіацій.

Не викликає сумнівів, що реклама є мультимодальною через притаманність сучасному споживачу кліпового мислення та потреби у візуалізації, про що неодноразово зауважує здобувачка. Однак, примітно, що японська друкована і телевізійна реклама демонструють не лише тотожні мовні риси (змішування стилів, надмірне вживання англізмів, використання неповних та окличних речень), а й відмінні (для друкованої реклами характерною є активна експлуатація засобів пунктуації й нестандартне графостилістичне використання катакани) (сс. 144 і 190).

Слушним є твердження дисертантки про телебачення як чинник «візуального повороту» в масовій культурі, а мова персонажів телевізійних фільмів є прикладом імітації ненормативного розмовного мовлення.

Особливий інтерес викликає специфіка мови аніме як другорядної вербальної складової на тлі головної візуальної (яка полягає у відхиленнях від мовної норми), що яскраво проілюстровано достатньою кількістю текстових прикладів.

Мова розважальних шоу в контексті масової культури характеризується примітивізацією (вживання обмеженого кола лексики, нехтування синонімами, морфологічна гібридизація, зловживання еліпсисом, використання номінативних речень, повторів, заміна головних членів речення вигуками).

На схвалення заслуговують достовірні пояснення авторки мети та впливу вживання кожного мовного засобу та прийому в різних жанрах масової культури Японії.

Все це свідчить про високий рівень фахової компетенції Тамари Костянтинівни і як японіста, і як науковця-дослідника.

Розділ 3 дисертації «Мова масової культури Японії як альтернативна система: сутність і тенденції розвитку на різних мовних рівнях» (сс. 192–390) присвячено деталізації: фонетичних відмінностей мови масової культури Японії від літературного стандарту (п. 3.1, що містить нестандартне подовження/редукцію голосних, просодичне скорочення голосних, нестандартне подвоєння приголосних, випадки емпатичної назалізації/прикінцевого твердого приступу); відхилень від стандарту і зміщень кореляції між лексичними шарами (п. 3.2, який описує особливості етимологічного складу лексики (канго, ваго, гайрайго), засилля невмотивованих англізмів, субстандартну, просторічну, вульгарну, жаргонну, сленгову, діалектну лексику, специфічну лексику якуваріго); новітніх процесів у морфології мови масової культури Японії (п. 3.3, що охоплює морфологічну гібридизацію, порушення граматичних норм у дієслівній флексії); зловживань синтаксичними виразними засобами (п. 3.4 – використання неповних речень, повторів, інверсії та парцеляції).

Вагомим у контексті цього розділу є проведення здобувачкою власного опитування серед 100 японських респондентів різної статі віком від 20 до 69 років щодо сприйняття японцями «американської лексичної експансії» (пп. 3.2.3.2) і ставлення японських споживачів масової культури до засилля неповних речень (пп. 3.4.2). Аналіз результатів анкетування підтвердив думку авторки про абсолютну невмотивованість англійських запозичень у мові японської масової культури, оскільки 70 % респондентів вважають їх «декоративними» іншомовними елементами, більше 80 % зазначають про вплив незрозумілих гайрайго на тлумачення самого тексту. Щодо великої кількості неповних речень у тексті, то лише 20 % учасників анкетування зазначили про своє позитивне ставлення.

Цінним є припущення п. Комарницької стосовно наслідків нестандартних процесів у словотворі японської мови масової культури, згідно з яким морфологічну гібридизацію можна вважати як деградацією, так і еволюцією мови (що буде зумовлене ступенем її проникнення до інших сфер побутування японської мови).

Наголошу також на тому, що на теренах вітчизняного мовознавства представлена робота є першою працею, у якій системно й детально описано такий новий для сучасної лінгвістичної науки феномен, як мова масової культури в Японії, яку дисертантка розглядає «як субстандарт, що нав'язується пасивним реципієнтам за посередництва ЗМІ, але який неможливо віднести до вже описаних у лінгвістичній науці субстандартів, оскільки він поєднує в собі риси різнорідних ненормативних мовних утворень» (с. 403). Отримані дисертанткою практичні результати та теоретичні положення, винесені на захист (сс. 7–8 автореферата та сс. 40–42 дисертації), є її беззаперечним досягненням. Авторська концепція, репрезентована в роботі, є оригінальною за змістом і формою та відкриває перспективи для нових досліджень мови масової культури на матеріалі різних мов.

З огляду на зазначене вище, результати дисертаційного дослідження п. Т.К. Комарницької вважаю достовірними, висновки – обґрунтованими. Висновкова частина роботи (сс. 391–403) узгоджена з завданнями, визначеними у вступі.

Сумуючи загальне враження від докторської дисертації Тамари Костянтинівни Комарницької, акцентую, що переконливість теоретичних узагальнень (12) у роботі підкріплено багатим ілюстративним матеріалом (прикладми особливостей мови масової культури на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях на матеріалі мовної складової японських модних журналів, популярних пісень, манги, друкованої і телевізійної реклами, аніме, художніх фільмів і серіалів, розважальних телешоу), а також кількісними підрахунками щодо співвідношення різних типів лексичних одиниць в аналізованих жанрах мови масової культури Японії, у мові масової культури Японії та результатів власного соціолінгвістичного анкетування 100 респондентів, показники яких наведено в роботі та унаочнено у вигляді діаграм у додатку Г.

Рецензована дисертація безперечно заслуговує на схвалення, хоча, як і в будь-якій науковій праці такого порядку, в ній наявні певні дискусійні

моменти, що зумовлюють потребу в уточненні. Отже, хотілося б висловити деякі міркування.

1. Фактичний матеріал дисертаційної праці є багатоплановим (171 том манги, 124 серії аніме та 2 анімаційні фільми, 162 серії телесеріалів, 5 художніх фільмів, популярні пісні 16 виконавців, розважальні телешоу і телевікторини 2019–2024 років, модні журнали випусків 2018–2024 років, друкована реклама 2019–2024 років, телевізійна реклама 2022–2024 років). Чи можна було б обмежитися періодом 2022–2024 років для всіх розглянутих жанрів і чи вплинуло б це на кількісні та якісні показники результатів роботи?

2. На с. 66 дисертації зазначається про риси масової культури, серед яких – сугестивний потенціал і обмеженість тематики. Далі здобувачка, абсолютно виправдано, на наш розсуд, формулює 12 дотичних моментів, що стосуються характеристик мови масової комунікації у кореляції із самою масовою культурою (сс. 66–69), і зазначає про обмеженість лексики. Зрозуміло, що попри спільні риси, кожному жанру масової культури, а отже, й різновиду попмузики (К-рор, J-рор, С-рор, Т-рор тощо) притаманна своя специфіка. Цікаво, чи можна, за вашими спостереженнями, у J-рор виділити мікротопоси ('тілесні кореляти' у термінології Ф.М. Штейнбука – засновника тілесно-міметичного методу аналізу текстів) не лише чутливості, насолоди, бажання, спокуси, сексуальності, але й свободи, мислення, страждання, пустоти, забуття, болю, ідентичності, як, наприклад, у К-рор (при чому тексти (хоча і не всі) стають більш глибокими по мірі дорослішання виконавців)?

3. Відзначимо, що авторка майстерно оперує науковою термінологією, намагаючись мінімізувати її семантичну розмитість і водночас максимально конкретизувати змістову наповненість у межах свого дослідження. Наприклад, у пункті 2.1.1. *Гламур і мода як квінтесенція масової культури* п. Тамара зауважує про взаємозамінність термінів 'модний журнал', 'глянцевий журнал' і 'гламурний журнал', підкріплюючи цей підхід аргументами (сс. 98–101). Якщо ж звернутися до етимології лексеми 'гламур', то очевидним є її походження з шотландської (1720 р. англ. *glamour* («магія, чари») ← шотл. *gramarye* («магія,

чари, заклинання»), що певним чином співвідносне з англ. *grammar* у спеціальному середньовічному значенні («будь-які наукові дослідження, особливо окультні», десь з 1500 р.). Було популяризоване в англійській мові завдяки роботам Вальтера Скота (1771–1832). У 1840 р. зафіксовано значення «чарівна краса, привабливий шарм», яке з 1939 р. почало асоціюватися з Голлівудом, високою модою та знаменитостями. У 1825 р. у додаток до “Etymological Dictionary of the Scottish Language” Джеймсон (Jamieson) включив лексичну одиницю *glamour-gift* («сила чарівності», метаф. «жіноча чарівність»), а в оригінальному виданні від 1808 р. він зазначив давньоісландську мову як джерело походження *glám-sýni* («ілюзія»), що ймовірно є того ж кореня, що і *gleam* («блиск»). Примітно, що для англ. *grammar* серед проміжних форм і значень згадується французька одиниця XII ст. *grammaire* «(магічні) заклинання, чари, нісенітниця» (URL: <https://www.etymonline.com/search?q=glamour>). Отримана етимологічна довідка створює засади трактувати гламур як текстовий (у широкому контексті) вияв масової культури, не до кінця зрозумілий, а інколи й відверто абсурдний, що все одно причаровує своєю ілюзорністю. У цьому зв'язку виникають такі питання: А. При встановленні обсягу значення термінів залучення етимологічних даних (інтерпретації результатів етимологічного аналізу за лексикографічними джерелами) є обов'язковим чи факультативним? Б. Чи може етимологічна інформація виявитися критичною під час розмежування значень, термінів?

4. На моє переконання, задля маніпулювання колективним споживачем масової культури творці всіх її жанрів мають враховувати не лише наявність різних видів контексту (ситуаційного, культурного і психологічного), але й постулати Гілберта-Поля Грайса (максими кількості, якості, релевантності та способу вираження / стилю подання/ ясності представлення) та принципи теорії релевантності Дейдри Вілсон і Дана Спербера (виведення ймовірно-індуктивної інференції). Це підкріплюється фактом, що застосування прийомів теорії релевантності поєднує кодову й інференційну моделі для забезпечення

передачі інформації. Згідно з кодовою моделлю комунікації, мовець (тобто адресант будь-якого жанру масової культури) кодує повідомлення за допомогою якогось сигналу (зокрема, різними лінгвальними засобами на фонетичному, морфологічному, лексичному та/або синтаксичному рівнях мови масової культури), а співрозмовник (тобто читач/адресат) декодує його за допомогою ідентичної копії коду. Відповідно до інференційної моделі, значення, передати яке мав намір адресант, виводиться адресатом шляхом інференції – логічного виведення – за допомогою як лінгвальних, так і нелінгвальних засобів (візуалізації). Підґрунтям теорії релевантності та власне основою такої інференційно-прагматичної моделі й стала концепція. На думку авторів теорії релевантності (Д. Вілсон і Д. Спербер), імплікатури відновлюються (відтворюються) адресатом через вибір релевантних характеристик контексту (розглядається в когнітивному аспекті як спільне знання комунікантів) та розпізнавання того, що є релевантним, на думку адресанта. Отже, інтерпретація повідомлення складається з двох фаз: 1) декодування та 2) інференції (виведення смислу), при цьому логічна форма, закодована лінгвально, збагачується за рахунок контексту (фаза 1) і вживається для побудови гіпотези про інформативну інтенцію (фаза 2). Звісно, що пересічний (усереднений) адресат не здатний здійснювати вищезазначені операції свідомо, однак на підсвідомому рівні він однозначно діє за такою схемою. У цьому зв'язку було б цікаво почути думку Тамари Костянтинівни щодо застосування постулатів Г.-П. Грайса адресантами мови масової культури, тобто чи можна стверджувати, що саме порушення максим кількості, якості та способу вираження (стилю) інформації за збереження релевантності в мовному повідомленні досягає основної мети масової культури.

Наголошу, що наведені вище міркування мають суто дискусійний характер і не можуть вплинути на загальну високу оцінку роботи.

Концепція роботи, її теоретична та практична цінність не викликають сумнівів. Рецензована дисертація є оригінальною, самостійною, завершеною науковою працею, яка вперше пропонує авторський міжпарадигмальний підхід

до комплексного дослідження феномену мови масової культури, досі невивченого в лінгвістиці.

Основні результати дослідження пройшли апробацію на *вісімнадцяти* міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях і круглих столах (сс. 9–10 автореферата, сс. 43–45 дисертації); їх висвітлено у *сорока шести* публікаціях (*вісім* – у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus, *вісімнадцять* – у фахових наукових виданнях України категорії «Б», *одна* – у закордонному періодичному науковому виданні, *п'ятнадцять* – тези доповідей наукових конференцій та інших наукових заходів, *чотири* – в інших наукових виданнях).

Автореферат повною мірою відповідає змісту наукової праці, відображає її ключові положення.

Отже, дисертаційна робота Т. К. Комарницької «**Мова масової культури в Японії: сутність і тенденції розвитку**» відповідає вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197 та іншим вимогам Міністерства освіти і науки України щодо підготовки докторських дисертацій. Уважаю, що Тамара Костянтинівна Комарницька заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.13 – Мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри прикладної лінгвістики
та перекладознавства, декан
факультету іноземної філології
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

